

תמצית משנה ברורה

סיכום דברי המשנה ברורה ומסקנות הבה"ל והשעה"צ

הלכות

ימי בין המצרים

תמצית משנה ברורה

סיכום דברי המשנה ברורה ומסקנות הבה"ל והשעה"צ

הלכות ימי בין המצרים | סימן תקמ"ט – תקס"א | ימי בין המצרים התשפ"ג

מיועד לחזרה בלבד ואין לסמוך להלכה

הלכות תשעה באב

ושאר תעניות:

הקדמה – לאחר חורבן בית המקדש הראשון תיקנו הנביאים להתענות בימים שאירעו בהם הצרות שגרמו לחורבן הבית ולגלות, ובימי בית שני נהפכו הימים לימי ששון ושמחה, כדכתיב "כה אמר ד' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים". והגמרא (ר"ה י"ח:) לומדת מפסוק זה שלא נתבטלו צומות אלו לגמרי, אלא בזמן שיש שלום (לרש"י הכונה שאין יד האומות תקיפה על ישראל, ולרמב"ן הכונה שבית המקדש קיים) ואין גזירות שמד, ששון, ובזמן שיש גזירות שמד ואין שלום צום, ובזמן שאין שלום ומאידך אין שמד רצו מתעניין רצו אין מתעניין. וכתבו הפוסקים שעכשיו כבר רצו וקיבלו כלל ישראל עליהם מדור דור לצום, הצום הוא חובה ואסור לפרוץ גדר.

בסימנים הבאים יבואר אלו דברים נאסרו בתעניות אלו (תקמ"ט ט"ז), ודיני האבילות הנוהגים מ"ז בתמוז עד אחרי תשעה באב (תקנ"א – תקנ"ט), אלו עוד דברים תיקנו לעשות זכר לחורבן (תק"ס), דיני הרואה ערי יהודה וירושלים והמקדש בחורבנם (תקס"א), דיני קבלת תענית (תקס"ב תקס"ג), דין ליל התענית (תקס"ד), התפילות שבתעניות (תקס"ה תקס"ו), טעימה ורחיצת הפה בתענית (תקס"ז), דיני נדרי תענית (תקס"ח – תק"ע), מתי אין מתענים (תק"ע תקע"ב), על מה גוזרים תענית (תקע"ה – תקע"ח).

סימן תקמ"ט

ד' תעניות – חובה מדברי הנביאים להתענות בט' באב ובי"ז בתמוז ובג' בתשרי ובי' בטבת, מפני דברים הרעים שארעו בהם (כפי שפירט המ"ב סק"ב).

בט' תמוז הובקעה העיר לפני חורבן בית ראשון, ומ"מ תיקנו להתענות בי"ז תמוז מפני שחורבן בית שני חמור עבורנו יותר, ולא רצו להטריח לצום פעמיים.

מטרת התענית היא כדי לעורר את הלבבות שהמעשים הרעים הם הגורמים לצרות, וחובה עלינו מלבד הצום גם לפשפש במעשים ולשוב בתשובה, ואלו המטיילים והעוסקים בדברים בטלים תפשו הטפל והניחו העיקר, ומ"מ תשובה לבד אינה מספיקה אלא חובה גם להתענות.

מי שטעה ואכל מ"מ צריך להשלים את התענית, ועי' סי' תקס"ח שא"צ להשלים יום אחר, אם לא שוכנתו לכפרה.

חתן שחל אחת מתעניות אלו בימי שמחת לבו מ"מ צריך לצום.

צום גדליה אין לו דין צום נדחה.

סימן תק"נ

מי חייב להתענות בד' הצומות

כלל ישראל קיבלו על עצמם לצום אף בזמן שאין גזירות על ישראל, ואסור לפרוץ גדר זה.

חיוב התענית הוא מגיל י"ב שנים ויום אחד בתינוקת, וי"ג שנים ויום אחד בתינוק, ואף אם לא הביאו ב' שערות חייבים להתענות.

מעוברת אינה חייבת להתענות בג' הצומות (י"ז בתמוז, צום גדליה, ועשרה בטבת), אלא שנהגו להחמיר, ואם מצטערת הרבה או שהיא חלשה אין לה להתענות. ומעוברת היינו משעה שהוכר הולד, ואפשר דה"ה אחר מ' יום ליצירת הולד אם מרגישה צער, ולפני כן דינה ככל הנשים א"כ מצטערת הרבה, ואם מרגישה חולשה אין להחמיר בה כלל, כי בראשית ימי עיבורה הולד חלוש, ועיניו מסכס אותו ואת המעוברת, והמיקל נשכר.

מינקת שמצטערת הרבה או שהיא חלשה אין לה להתענות, ואם היא (או מעוברת) מצטערת הרבה אסור לה להתענות.

חולה שאין בו סכנה פטור מהתענית, ואסור לו להחמיר על עצמו. ומי שעניו כואבות אפשר דאין ההתר אלא בתענית אסתר, ויש שמיקל בזה אף בשאר תעניות לפי הענין.

הא"ר כתב שצריכים לפרוע אח"כ את התענית, ולא העתיקוהו האחרונים.

גם מי שצריך לאכול לא יתענג בבשר ויין אלא רק מה שצריך, וכן הקטנים שיש להם דעת להתאבל, אע"פ שאין חיוב לחנכם אפי' בן י"ב שנה ואפי' לתענית שעות, מ"מ ראוי לחנכם שיאכלו רק לחם ומים או מאכל פשוט.

בתשעה באב אף מעוברות ומניקות חייבות להשלים התענית.

דיני התענית

שאר עניינים – רחיצה סיכה נעילת הסנדל ותשמיש המיטה מותרים בג' הצומות, וכתב הלבוש דעכשיו אין נוהגים לרחוץ, וכתב הפמ"ג דבצונן שרי וכן בחמין פניו ידיו ורגליו, ובעל נפש יחמיר

בכולם כמו בט' באב וכתב הא"ר דבעל נפש צריך להפסיק גם מבעוד יום, אך בליל טבילה לא יבטל עונתו, ולא יחמיר בנעילת הסנדל, ואם חל י' טבת בערב שבת ירחץ בחמין.

הפסקה מבעוד יום – בג' הצומות מותר לאכול ולשתות בלילה.

אם חל הצום בשבת נדחה הצום ליום ראשון.

אם חל הצום בערב שבת קורים בשחרית ובמנחה ויחל, והש"ץ אומר ענינו, אבל אין אומרים במנחה וידויים ונפילת אפים, (ועל כן יו"כ קטן (כשר"ח חל בשבת) מקדימים ליום חמישי).

חתן – אם יש חופה בתענית בערב שבת יתפללו מנחה ויקראו ויחל ואח"כ יעשו החופה, ולא ישתה החתן מהכוס אלא יתנו לתינוק לשתות. ובנדחה יכול החתן עצמו לשתות ואח"כ יוכל לאכול ולשתות (ותענית מחמת עצמו א"צ להשלים), ואם חלו הצומות בז' ימי המשתה ישלים התענית, אבל ביארצייט א"צ להתענות אם נשא בתולה או שהוא בחור והיא אלמנה.

הכרות הצום – כתב השו"ע שמכריזים התענית בשבת שלפני הצום, חוץ מט' בטב ויו"כ ותענית אסתר. וכתב הרמ"א שמנהג האשכנזים שלא להכריז כלל.

סימן תקנ"א

דינים הנוהגים מר"ח אב עד התענית

בי"ז בתמוז הובקעה ירושלים, ובתשעה באב חרב הבית הראשון והשני, ובימים שביניהם שנקראים ימי בן המצרים נוהגים דיני אבילות, ויש בזה כמה זמנים חלוקים בחומרתם, א' מ"ז בתמוז עד ר"ח יש מעט מנהגי אבילות. ב' מר"ח עד התענית. ג' שבוע שחל בו תשעה באב. ד' תשעה באב עצמו. ופרטי דינים אלו יבוארו להלן.

שמחה – משנכנס אב ממועטים בשמחה, והיינו שאין שמחים כלל, אמנם לשיטת התוס' בהחולץ שהתיר לקנות צרכי חופה, י"ל שממועטים היינו כמה שדרכו בשאר זמנים.

דין – ישראל שיש לו דין עם כותי ישתמט ממנו עד ר"ח אלול, ועכ"פ עד אחר ט' באב.

בגדי שבת – המוהל, ובעל הברית (האוחז את התינוק על ברכיו בשעת המילה, ולא המכניס והמוציא, ובא"ר מצד דה"ה המכניס והמוציא שקורין קוואטער, והאשה המכנסת נוהגת ללבוש בגדי שבת), ואבי הבן ואמו, נוהגים ללבוש בגדי שבת.

ובשבת חזון עצמה כתב הרמ"א שאין ללבוש בגדי שבת, ומותר להחליף רק את הכתונת שלובש מפני הזיעה והפוזמקאות, ואפי' בשבת שחל בה ט"ב, אבל פרוכת של שבת ומפות ומכסאות פורסים בשבת חזון, חוץ משבת שחל בה ט"ב. ובק"ק וילנא נוהגים על פי הגר"א ללבוש בגדי שבת, וכ"כ מהר"י עמדין בשם אביו אפי' בשבת שחל בה ט"ב, ויש שמשנים בגד אחד. ומי שיש לו נישואין בשבת נחמו מותר ללבוש בגדי שבת (לא חדשים) בשבת חזון, אפי' אם חל בה ט"ב באב, וגם אבי החתן והכלה ילבשו בגד עליון של שבת מלבד בשבת שחל בה ט"ב.

משא ומתן - ממעטים במשא ומתן. י"א דהיינו מו"מ של שמחה, כגון לקנות כלי כסף או צרכי חופה, אבל לא שאר מו"מ, וי"א שצריך למעט בכל מו"מ ולא יעסוק אלא כדי פרנסתו, (ואם הוא יריד שיכול להשיג בזול מותר ואפילו במשא ומתן של שמחה י"ל דשרי בזה), ובזמננו נהגו להקל בכל זה כי הכל נחשב בכדי פרנסתו ומ"מ במו"מ של שמחה טוב להחמיר. וישראל שפרנסתו בכלי זמור אצל העכו"ם הפמ"ג מתיר בכדי פרנסתו, ובדרך החיים משמע שאין להתיר אלא מ"ז בתמוז עד ר"ח. אפשר שיש להחמיר ב"ז בתמוז ובי' טבת כמו מר"ח עד התענית.

בנין - ממעטים בבנין של שמחה, כגון בית חתנות לבנו, או בנין שא"צ לדירתו אלא להרווחה בעלמא, או בנין של ציור וכיור באופן שמשירי אמה על אמה, דאל"כ לעולם אסור, (ולרמב"ם דאסור אפי' ע"י שיו, צ"ל שהאסור כאן הוא אפי' אם ירצה לטוח תחתיו בטיט). ואם שכר הנכרי לפני ר"ח בקבלנות מותר אפי' בט"ב באב עצמו, וכן אם קצץ עם הנכרי בקבלנות לצייר ביתו מותר, ואם יכול לפייסו בדבר מועט שימתין עד אחרי ט"ב תבוא עליו ברכה, אבל בית הכנסת מותר דהוי מצוה דרבים. ואם היה כותלו נוטה ליפול ויש בו סכנה או הפסד ממון, מותר לבנותו אפי' שהוא של שמחה, וכן מותר לבנות בנין של מצוה כגון שאין לו אשה ובנים ואין לו בית חתנות (דמדינא מותר אפי' נישואין אלא שלא נהגו משום דלא מסמני מילתא, וכן מותר לו לעשות בגדים חדשים לצורך נישואין שיהיו אחר ט"ב, ואפי' בט"ב עצמו מותר ע"י גוי).

נטיעה - ממעטים בנטיעה של שמחה כגון אבורנקי של מלכים שנוטעים לצל להסתופף בצלו, או מיני הדס ומיני אהלים.

נישואין ואירוסין - אין נושאים נשים אפי' בלא סעודה ואין עושין סעודת אירוסין, ולהחזיר גרושתו מן הנישואין אפשר דמותר, והרמ"א כתב שנוהגים להחמיר בנישואין מ"ז בתמוז אפי' אם לא קיים פריה ורביה, אבל סעודת אירוסין מותר. ואירוסין מותר בלא סעודה אף בט"ב באב, וכ"ש שמותר להתקשר בתנאים, ולאכול אז מיני מרקחת, אבל סעודה אסור אפי' בלי ריקודים ומחולות, ואפי' בשבת אסור. וריקודים ומחולות אסור מ"ז בתמוז אף ללא אירוסין.

דינים הנוהגים בשבוע שחל בו תשעה

באב

תספורת אסורה, בין בשיער הראש בין בשאר שיער הגוף, בין באיש בין באשה, ולרמ"א נוהגים

להחמיר בתספורת כבר מ"ז בתמוז, ואפי' לכבוד שבת אסור ויש מתירים. מותר לספר שפם שמעכב את האכילה, ואפשר שמותר לאשה לגלח את רבוי השיער שבצדעיים. ואסור לגדול לספר קטן (דשייך בהם חינוך או משום אבילות או משום עגמות נפש). להא"ר גם זה אסור מ"ז בתמוז ובח"א כתב שגם לדיין אין להחמיר לקטנים אלא בשבוע שחל בו. ומי שהיה אבל והשלושים נגמר בשבוע שחל בו והכביד שערו, מותר להקל שערו בתער שאין זה יפוי, אבל לא במספרים, ואם חל יום השלושים לפני שבוע שחל בו, מותר בתספורת ובכיבוס אפי' לדיין שתמיד מחמירים בזה, כ"כ הט"ז בשם הב"ח, אבל הא"ר סובר שאין להקל אלא כשחל יום השלושים לפני ר"ח, וכ"כ כמה אחרונים.

נטילת צפרניים נחלקו בזה האחרונים, ולצורך טבילת מצוה או לכבוד שבת שרי.

סריקת הראש מותרת.

הדינים דלהלן להשו"ע אסורים בשבוע שחל בו ט"ב, ולהרמ"א נוהגים להחמיר מר"ח, וכדלהלן.

כיבוס וגיהוץ - אסור לכבס בשבוע שחל בו ט"ב, ולרמ"א יש להחמיר מר"ח, וכתב הח"א שלצורך קטנים אין להחמיר אלא משבוע שחל בו. ואפי' בגד שרוצה להניחו וללבושו אחרי ט"ב אסור, ואפי' אם אין לו אלא חלוק אחד אסור, (אמנם לפני שבוע שחל בו מותר באין לו אלא חלוק אחד אף לרמ"א). וכיבוס של בני חו"ל שאינו יפה ככיבוס של א"י מעיקר הדין מותר לכבס ולהניח, אבל גיהוץ אסור אף לבני חו"ל, וכן כלי פשתן ישנים שלובשים אותם קרוב לבשר, מעיקר הדין מותר אף גהצם ולהניחם ואפי' בא"י, ונהגו לאסור גם כיבוס של בני חו"ל וגם בכלי פשתן ואפי' להניח. ואסור לתת בגדים לכובסת נכרית כדי לכבסם, ואם אומר לה לכבסם אחרי ט"ב, המ"א אוסר, והא"ר מצדד להקל, ובכלי פשתן בודאי יש לסמוך על זה. ולתת לפני ר"ח מותר אפי' אם תכבס בשבוע שחל בו. ואם צריך ללכת למרחקים בשבוע שחל בו ט"ב, מותר לתת לכובסת עכו"ם בגדי פשתן לכמה שבתות שיהיה בדרך, ואם א"א ע"י נכרי, הב"ח מתיר, אבל המ"א והא"ר אוסרים. ואסור לגדולים לכבס בגדי קטנים (לח"א הנ"ל רק בשבוע שחל בו), מלבד הבגדים שמוציאים בהם רעי ומשתינים בהם שאין בכיבוסם שמחה, ואפילו בגדי שאר קטנים נוהגים להקל, ומ"מ לא יכבסו הרבה בגדים יחד, ויכבסו בצינעא אם אין מכבסו ע"ג הנהר.

לבישת בגדים מכובסים ומגוהצים - אסור ללבוש בגדים מכובסים או מגוהצים אפי' אם כיבס או גיהץ לפני שבוע שחל בו ט"ב.

לצורך מצוה כגון אשה הלובשת לבנים מותרת לכבס אפי' בשבוע שחל בו ט"ב כדי ללבוש לבנים או להציעם תחתיה, אבל בט"ב לא תלבש לבנים אלא תלבש חלוק בדוק ויפה, ואם אין לה מותרת ללבוש חלוק לבן, ולא תרחץ כל גופה אלא פניה של מטה, ומותרת לתת לכובסת עכו"ם לצורך לבישת לבנים. ולכבוד שבת מותר ללבוש בגדי פשתן המכובסים (ומשמע שמותר לכבס בשביל זה ביום ה' או ו', ובדרכי משה משמע שנהגו לאסור בזה, ואם אין לו כתונת לשבת יש להקל,

וע"י נכרי מותר), ומציעים לבנים על השלחנות, אבל סדינים לבנים אין להחליף.

לבישת בגדים חדשים - אסור ללבוש בגדים חדשים בין לבנים בין צבועים בין של צמר בין של פשתן, ובגדים מגוהצים אסורים ללבוש כנ"ל. ובגד שמברכים עליו שהחיינו בלבישה (דהיינו שקנה בגד שאינו מתוקן שאינו מברך בשעת קניה) אסור ללבוש מ"ז בתמוז משום הברכה, וע"י לקמן שבשבתות אין להחמיר, עד ר"ח או שבוע שחל בו להשו"ע. ואין ללבוש בשבת חזון בגדי שבת, שאע"פ שלבשם כבר כמה שבתות מ"מ עדיין גיהוץ ניכר והוא כחדשים, אבל כתונת חדשה מותר ללבוש בשבת חזון.

ט"ב שחל ביום א' - אם חל ט"ב בשבת ונדחה ליום א' או שחל ביום א' אין דין שבוע שחל בו בין לפניו בין אחריו, וי"א שנהגו לאיסור בשבוע שלפניו (היכא שחל בשבת ונדחה), אבל בימים ה' ו' מותר לכבוד שבת.

כבוס בגדי עכו"ם - אין לכבס בגדי עכו"ם משום מראית העין, (ואיסור זה גם לרמ"א אינו אלא בשבוע שחל בו ט"ב), ואם ניכר שהם בגדי עכו"ם יש להקל, ואפשר שאף בצינעא יש להקל, ובאין לו מה לאכול, ודאי מותר כדי חייו.

עשיית בגדים - י"א שאסור לעשות בגדים או נעליים חדשים וכן לארוג גרביים בשבוע שחל בו ט"ב, וכתב השו"ע שיש להחמיר בזה מר"ח, וכן אסור לקנותם אפי' דעתו שלא ללבושם עד אחרי ט"ב, ואומן ישראל אסור לעשות בגדים לאחרים בין בחינם בין בשכר אא"כ אין לו מה יאכל שמותר כמו אבל לאחר ג' ימים, ואם ידוע ומפורסם שהמלאכה היא של נכרי מותר אף לקבל את המלאכה אחרי ר"ח ולעשותה, אך אם היא של ישראל אסור אפי' אם ידוע שאינה שלו, ונהגו להתיר אפי' עבור ישראל אם נתנה לאומן לפני ר"ח, דאחרי ר"ח אסור ליתן לו. וכן נהגו לתת אחרי ר"ח לאומן נכרי לתקן כלים חדשים כדי שיהיו מוכנים אחרי התענית, וטוב למעט בזה במקום שאפשר. והגר"א מפסק בהתרים לאומן ישראל לתקן בגדים מפני שזה דומה לכיבוס, וכן בישראל העושה דבר שידוע שהוא לעכו"ם, וכן בנתינה לנכרי, ואין להחמיר בזה אלא בשבוע שחל בו ט"ב.

יש הנוהגות שלא לסדר את חוטי השתי מצמר או שאר דברים משנכנס אב, בין לעצמו בין לאחרים בין בחינם בין בשכר, אבל טויית החוטים כדי לתפור בהם בגדים אינה בכלל מנהג זה, וכן עשית עטרה הארוגה בעצים מותרת.

לאחר התענית - מיד לאחר התענית מותרים לספר ולכבס ובבשר ויין, ונהגו לאסור בזה עד י' אב בחצות, והנהגים איסור בבשר ויין עד שבת נחמו, י"א שא"צ התרה, אבל הב"ח והמ"א הסכימו שצריך התרה, ואם לא התירו אסורים גם בתספורת וכיבוס עד יום ה' מפני כבוד השבת.

נוהגים שלא לקדש את החודש עד אחר ט"ב. **בשר ויין** - יש נוהגים שלא לאכול בשר ושלא לשותות יין בשבוע שחל בו תשעה באב, (למ"א היינו משעה שהתפללו הקהל מעריב במוצ"ש, אבל לש"א אם הוא עדיין לא התפלל מותר, דכיון שאומרים רצה בברכת המזון שייך אצלו שבת), ויש שנמנעים מבשר ויין כבר מראש חודש,

וראש חודש בכלל, וכתב המ"ב שכך המנהג במדינותינו, (ובזה לכו"ע אסור משעה שהציבור התפללו מעריב, ואם יש שתי בתי כנסיות בעיר, היחיד נגרר אחרי המקום שהוא רגיל להתפלל בו), ויש שמוסיפים מ"ז בתמוז. וכל מי שאוכל בשר במקום שנוהגים לאיסור, הרי הוא פורץ גדר וישכנו נחש. ומותר לשתות חומץ אף אם הוא נעשה מיין, ואפי' אם כשנכנס השבוע הוא היה יין מותר, וחומץ היינו כל דבר שנמנעים מלשתותו מפני חמיצותו. ויין תוסס והיינו תוך ג' לדריסתו שהוא מתוק ואינו חזק, אסור. ושיכר מותר לשתות, אפי' של דבש שנקרא מע"ד. ובשר עוף או בשר מלוח אפי' מזמן מרובה אסור לאכול. ובשבת עצמה מותרים בבשר ויין, ואפי' בט"ב שחל בשבת מותר, ואפי' אם קיבל על עצמו שלא לאכול בשר מ"ז תמוז והלאה, מותר בשבתות או בסעודת מצוה, אמנם אם אמר בלשון נדר הרי עלי שלא לאכול בשר מ"ז בתמוז, יש מחמירים, ואם אמר הריני נודר שלא לאכול בשר, אין זה נדר. ומי שאינו יכול לאכול מאכלי חלב מותר לו לאכול בשר עוף או בשר מלוח ג' ימים בימים האסורים, ומינקת שחלבה רע לתינוק כשאינה אוכלת בשר יש להקל בה אף בבשר בהמה.

שחיטה - מצניעין הסכין של שחיטה מר"ח משום שאין שוחטים אלא לצורך מצוה, כגון לחולה (אפי' חולה קצת, דמותר אף אחר ז' אב בבשר ויין משא"כ יולדת שאינה חולה), או לצורך שבת או מילה או פדיון הבן, (וסעודה שעושים בלילה לפני המילה אינה סעודת מצוה), ומי שחכר מהשר להאכיל בשר לערלים ואם לא ישחוט יפסיד, מותר לשחוט אם יתן מכל בהמה לעני חולה איזה חתיכה. ואיסור השחיטה הוא עד י' אב, ובמקום הדחק יש להקל מט"ב בחצות, ואם חל ט"ב ביום ה' מותר לכו"ע מחצות לכבוד שבת, ובמקומות שהנכרים לא אוכלים בשר בימים ו' וז', ושמא יטרף הבשר ולא ימצא קונים, מותר לשחוט גם ביום ד'.

טעם בשר - לדעת השו"ע מותר לאכול בימים אלו תבשיל של בשר, אבל תבשיל שיש בו שומן של בשר אסור, וכתב המ"ב שנהגו לאסור תבשיל של בשר, אבל תבשיל שנתבשל בקדירה בשרית, או נפל בו בשר ויש שישים כנגדו, או יותר מאחד בשישים וקפילא ישראל טעם ואמר שאין בו טעם בשר, (וטעימה כזו אפשר דשרי), מותר.

יין הבדלה וברכת המזון לדעת השו"ע מותר לשתותם, והרמ"א כתב שנוהגים להחמיר, והטעם משום שיכולים לתתו לתינוק שהגיע לחינוך אך עדיין לא הגיע לאבילות, וישתה רוב הכוס, (ואם אין מצוה בשתיית היין והוא בריא, גם הוא אסור בבשר ויין), ואם אין תינוק ישתה בעצמו את יין ההבדלה, וברכת המזון יברך בלי כוס, אמנם בברכת המזון של ג' סעודות שבת מותר לברך על היין אפי' אם הסעודה נמשכה עד שחשיכה.

בסעודת מצוה כגון מילה ופדיון הבן וסיום מסכת, וסעודת אירוסין (שלא בשעת אירוסין או שלא בבית ארוסתו), לדעת הרמ"א מותרים כל הבאים מחמת קורבה או אהבת רעים והיו באים גם בזמן אחר, לאכול בשר ולשתות יין (גם של

ברכת המזון), ואפי' אם הם כמה מניינים מותר, אבל מי שבא רק לאכול ולשתות עבירה היא בידו. ונשים השיכות לסעודה במקום שהדרך להזמין ג"כ מותר, ואשת המסיים ובניו מותרים. ומי ששולחים לו לביתו אסור לו לאכול, ודעת ר"י עמדין שמותר להזמין רק את המחזיקים ידי הלומדים במנונם או את הגבאים ומשרתיהם, אבל לזמן אחרים לכבוד או לאיזה תועלת אסור, אמנם את הם מסייעים לסעודה מותר להזמין. ולדעת הלבוש מותר להזמין רק מנין מצומצם, ויש לוקחים מנין מלבד הקרובים השייכים לבעל הסעודה. ובח"א העתיק כהלבוש, אבל בדה"ח משמע שאפשר להקל כהרמ"א. ובשבוע שחל בו ט"ב אף לרמ"א אין לאכול בשר ולשתות יין אלא מנין מצומצם מלבד הבעלי מצוה והקרובים הפסולים לעדות והסנדק והקוטער בכלל זה, והשאר יאכלו מאכלי חלב, וזה מותר אפי' בערב ט"ב, ובלבד שלא יהיה סעודה שמפסיק בה ושיעשנה קודם חצות, ומ"מ בדיעבד אם נמשכה הסעודה אחרי חצות מותר, רק שלא יהיו יותר מעשרה, ואפשר דדווקא לאלו הלומדים בעצמם מותר. ואין לאחר או להקדים את הסיום כדי שיהיה בימים אלו, וגם אם לא היה עושה סעודה בשאר הימים אפשר שלא יעשנה עתה. ואם חלה המילה או הסיום בט"ב שחל בשבת, לכו"ע מותר להזמין כמה קרואים שירצה.

רחיצה - יש נוהגים שלא להתרחץ מר"ח (ואם חל ר"ח בערב שבת מותר למי שרוחץ תמיד בע"ש לכבוד שבת לרוחץ כל גופו בחמין), ויש שאין נמנעים אלא בשבוע שחל בו ט"ב, ואפי' בצונן יש להזהר בכל גופו ורק פניו ידיו ורגליו מותר, ולרפואה מותר אפילו בחמין ואפילו בשבוע שחל בו ט"ב. ולצורך מצוה מותר לרוחץ אפילו בחמין, ולכן נדה רוחצת וטובלת, ואם טבילתה בליל י' אב מותר לה לרוחץ בערב ט"ב אם אינה יכולה לרוחץ בליל י' אב, ולש"ך יו"ד קצ"ט בכל מקרה רוחצת בח' אב, וכן אשה הלובשת לבנים יכולה לרוחץ מעט כדרכה בשאר השנה, וכן קטנים שיש להם חטטים בראשם נוהגים לרוחצם בראשם. וכתב הרמ"א שאנו נוהגים שלא להתרחץ אפילו בצונן מר"ח ואילך, ואפילו מי שרגיל לרוחץ בכל ערב שבת כל גופו בחמין אסור להתרחץ בערב שבת חזון, כי אם ראשו ופניו ידיו ורגליו בצונן, ויש מקילים בחפית הראש בחמין למי שרגיל בכך בכל ערב שבת, אבל בסבון אסור, ואם חל ערב שבת חזון בערב ט"ב יזהר לכתחילה לחפוף קודם חצות, ובדיעבד מותר גם אחרי חצות, וכן מותר למי שרגיל בכך בכל ע"ש, לרוחץ פניו ידיו ורגליו בחמין, וכן מותר לטבול בע"ש למי שרגיל בכך כל השנה ואינו מבטל טבילה זו מפני טירדת עסקיו או מפני הצינה, אמנם בחמין אסור מפני שזה רחיצה של תענוג.

תענית - יש מתענים מ"ז בתמוז עד ט"ב, ות"ח אין ראוי שינהג חומרא זו מפני שא"א שלא ימעט מלימודו איזה שעות מפני התענית, וצריך לשקול במאזני צדק בעניינים אלו.

ברכת שהחיינו - דעת השו"ע שאע"פ שאפילו אבל מברך שהחיינו, מ"מ טוב להזהר מלברך שהחיינו בבין המצרים על פרי או על בגד, כיון שזה זמן פורענות, וממילא לא יאכל הפרי ולא ילבש הבגד. והגר"א סובר שאין להמנע מלברך שהחיינו בבין המצרים, וגם הט"ז מפקפק על דין

זה, וכתב המ"ב שבשבת או בר"ח אין להחמיר. ואשה מעוברת מותרת לאכול פרי בלא לברך שהחיינו שמא תתאוה לפרי ויגרם נזק לולד, וכן לחולה מותר כיון שהפירות פותחים תאוותו לאכול דברים טובים ובמקום חולי לא קיבלו את הדבר. ועל פדיון הבן יברך שהחיינו ולא יחמיץ את המצוה או הברכה כשהגיע זמנה. וכתב הרמ"א שגם פרי שלא ימצא אחרי ט"ב מותר לברך שהחיינו ולאכולו בבין המצרים, אמנם אם יכול לשומרו לשבת יברך עליו בשבת. **זהירות מסכנה בבין המצרים** - לא ילך בבין המצרים יחידי מסוף שעה רביעית עד סוף שעה תשיעית, משום שבשעות אלו קטב מרירי שולט, וכן יזהרו בימים אלו שלא ללכת בין חמה לצל, ולא יכו את התלמידים בימים אלו, ואפי' ברצועה יש להזהר. ולמבואר בפסחים קי"א: יש להזהר מא' תמוז עד ט"ז.

כתב האר"י שיתאבל בבין המצרים אחרי חצי היום, ויבכה כמו חצי שעה. אמנם אין עושים "חצות" בע"ש אחר חצות או בר"ח או בערב ט"ב.

סימן תקנ"ב

דיני סעודה המפסקת

אף שכבר מר"ח או בשבוע שחל בו נוהגים שלא לאכול בשר ולא לשתות יין, בסעודה המפסקת אסורים מדינא דגמרא בבשר ויין ושני תבשילין וכו', כדי להרבות אבל ולזכור חורבן הבית ולהצטרע עליו. ובסימן זה יבואר דיני סעודה המפסקת.

בשר ויין - אסור לאכול בשר בסעודה המפסקת, ואפילו בשר מלוח שעברו עליו יותר משני ימים ולילה אחד, ובשר עופות ודגים, ויין מגתו שלא עברו עליו יותר מג' ימים, נהגו לאסור.

שני תבשילין - אין לאכול בסעודה המפסקת שני תבשילין, מפני שרבו תבשילין יש בו כבוד ותענוג, אפילו מין אחד בשני קדירות אם אחד בלילתו עבה ואחד בלילתו רכה (אבל אם שניהם שוים מותר), וכן יש להחמיר בשני מינים בקדירה אחת וי"א שזה אסור מדינא, (ולשני אנשים מותר לאכול כל אחד תבשיל אחר) ואם דרכו כל השנה ברוב המקרים לבשול יחד, כגון אפונים שנותנים עליהם בצלים וביצים, מותר, ואפשר שזה רק כשהבצלים באים להטעים את האפונים, ולא בשני מינים בעלמא. ולביבות הממולאות בגבינה וכדומה נקראים שני תבשילין, כיון שברוב הפעמים אין אוכלים כך. ותבשיל הנעשה מדבר שאפשר לאוכלו חי, וכן ביצים או פירות צלויים, נקראים תבשיל לענין זה.

פירות חיים מותר לאכול אפילו כמה מינים.

נוהגים לאכול בסעודה המפסקת עדשים עם ביצים בתוכם (במקום שרגילים כל השנה לבשל כך וכנ"ל), ובטור כתב שהמנהג לאכול או עדשים או ביצים, וכ"כ הלבוש, וכתב המ"ב שאצלנו המנהג כמ"ש הרמ"א לאכול ביצים קשים שזה ג"כ מאכל אבלים, ולא יאכל תבשיל אחר חוץ מאותם ביצים, וכ"ש שלא יפסיק ביניהם בברכת המזון, משום שהוא גורם בזה ברכה שאינה צריכה. ומי שאפשר לו לא יאכל בסעודה המפסקת אלא פת חריבה וקיתון של מים, אבל

לא ימעט בשיעור אכילתו ושתייתו, אלא יעשה באופן שיוכל לסבול את התענית. ויש מחמירים לטבל אחרי אכילתם פת באפר ולאוכלו, על שם ויגרס בחצץ שיני הכפישני באפר, ואומר זהו סעודת תשעה באב. וימעט מהרגלו בשתיית שאר משקין, ואין לשתות שיכר (אא"כ הוא אדם חלש, ויש מתירים גם למי שרגיל לשתות שיכר בכל סעודה, והכל לפי מה שהוא אדם, והנוהגים לברך על הכוס גם כשמברכים יחיד, מותר להם לברך על שיכר), ולא יאכל אחר סעודתו צנון ומליח כמו בשאר סעודות, כדי שיתנהג בפרישות.

כיצד יאכל סעודה המפסקת - נהגו לשבת על הקרקע בסעודה המפסקת, כדי שתהיה הסעודה שפלה, (ובמקום שאכלו בהסבה היה מספיק שהיו אוכלים שלא בהסבה), ואדם חלוש יכול להניח כר תחתיו, וא"צ לחלוץ מנעליו עד הלילה, ואחרי הסעודה עד הלילה יכול לשבת על הספסל, דאין אבילות נוהגת עד הלילה. ולא ישבו ג' אנשים יחד בסעודה המפסקת, כדי שלא יתחייבו בזימון, ואם ישבו יחד לא יזמנו, דלא חשיב קביעות.

איזה סעודה נחשבת סעודה המפסקת - סעודה המפסקת שצריך להזהר בה בדברים הנ"ל היינו סעודה שאוכלה אחר חצות היום, ואין בדעתו לאכול אחריה עוד סעודת קבע, ואם אוכל אחריה סעודת עראי, הסעודה הראשונה נחשבת סעודה המפסקת. וכתב הרמ"א שהמנהג בכל גלילות אשכנז לאכול סעודה קבועה לפני מנחה ומברכים ברכת המזון והולכים לביה"מ ומתפללים מנחה ואח"כ אוכלים סעודה המפסקת, אבל בלא להתפלל מנחה הוי גורם ברכה שאינה צריכה, ואפשר שמספיק שיברך ברהמ"ז ויתפלל מנחה בביתו. וכתב הרמ"א שנוהגים להרבות קצת בסעודה ראשונה כדי שלא תזיק לו התענית כיון שצום זה מתחיל כבר בלילה, (אך מי שיוכל לסגף עצמו ויודע שהתענית לא תזיק לו ומחמיר על עצמו, נקרא קדוש). ורבים מאחרונים אין דעתם נוחה מאלו המרבים ומתענגים מתחילה בכמה תבשילין וזה עיקר סעודתו, ואחרי מנחה שאינו רעב או צמא אוכל סעודת עראי לזכר סעודה המפסקת, וי"א שיאכל לפני מנחה רק תבשיל אחד ואח"כ יאכל עדשים או ביצים וכנ"ל. והא"ר כתב להצדיק את המנהג אם כוונתו לשם שמים שלא תזיק לו התענית, אבל עכ"פ יראה כל אדם שלא יהיה שבע באופן שיאכל סעודה המפסקת אכילה גסה ועראי, ובסעודה המפסקת יכול לאכול פת עם תבשיל, כיון שהפסיק בברכת המזון ומנחה. והח"א כתב שהמנהג הישר לאכול סעודה קבועה לפני או אחרי חצות, וסמוך לחשיכה אוכלים על הארץ תבשיל אחד, ואח"כ מי שמתירא שתזיק לו התענית מותר לאכול פת עם חמאה כדי לשבוע ובלבד שלא יאכל שני תבשילין.

תשעה באב שחל באחד בשבת או שחל בשבת ונדחה לאחד בשבת, אוכל בשר ושותה יין בסעודה המפסקת ויכול להעלות על שלחנו אפילו כסעודת שלמה בעת מלכותו, והנמנע מחמות אבל עבירה היא, ומ"מ כתב המ"א שישב בדאבון נפש ולא ינהג בשמחה, ולכן לא ישב בסעודת חברים, ובבכור שור כתב שאם הוא רגיל בכל שבת לסעוד עם חבריו אסור לו להמנע מזה דהוי כאבילות בפרהסיא, ולכו"ע מותר לאכול עם

בני ביתו ולזמן. ואם חלה מילה בשבת זו יעשה הסעודה לפני מנחה. ובשבת זו צריך להפסיק אכילתו מבעוד יום, ונכון להודיע זאת להמון שלא יטעו לחשוב שזה כמו כל שבת.

מי שקיבל עליו להתענות שני וחמישי בכל השנה, וערב ט"ב חל ביום שני, בזמנו שהדורות חלשים אין להתענות שני ימים ולילה ולהכניס עצמו לסכנה, אלא לדעת השו"ע שישאל על נדרו, או שילווה תעניתו ויפרע בשני אחר בשנה הבאה, אבל אינו יכול לפרוע ביום אחר, כיון שביירר לו דווקא ימי שני וחמישי שהם ימי רצון. ויש חולקים וסוברים שאסור ללוות ולפרוע. והרמ"א כתב שנוהגים כהגאונים להתענות עד אחר תפילת מנחה ולאכול סעודה המפסקת לפני ביאת השמש, וא"צ לפרוע התענית, ואסור לסעוד ב' פעמים בגלל הנדר, ולכן צריך לנהוג בה כדין סעודה המפסקת, אמנם כיון שא"א לצמצם לאחר כ"כ את האכילה, טוב יותר שישאל על נדרו. וכן מי שמתענה תענית חלום או שיש לו יא"צ לא ישרים, וטוב שיתנהג בפעם הראשונה להתענות רק עד אחר חצות, ויתפלל מנחה גדולה ויאכל סעודה ואח"כ יאכל סעודה המפסקת.

אין אומרים **תחנון** בערב ט"ב במנחה משום דאיכרי מועד, ואם זה שבת אין אומרים צדקתך, ואם ט"ב חל בשבת אומרים אב הרחמים, והרגילים להזכיר נשמות יזכירו נשמות גם בשבת זו.

סימן תקנ"ג

מתי מתחילה התענית

תענית תשעה באב מתחילה בבין השמשות, ואם קיבל את התענית לפני כן קבלתו קבלה. ובסימן זה יבואר מה נחשב קבלת התענית, ומתי מתחילים לנהוג בעינוי התענית. וכן יבואר האם מותר ללמוד תורה בערב ט"ב אחרי חצות.

קבלת התענית - אע"פ שאכל סעודה המפסקת מותר לחזור ולאכול, אא"כ קיבל עליו בפירוש שלא לאכול עוד היום או שאמר שהוא מקבל על עצמו את התענית, ובאופנים אלו אסור גם ברחיצה וסיכה, ואם קיבל עליו התענית לפני פלג המנחה, לא הוי קבלה אלא למה שקיבל בפירוש, (וכן כשקיבל עליו איסור אכילת בשר ויין מ"ז תמוז ואילך אין איסור רחיצה בכלל). וקבלה בלב, לדעת הרמ"א אינה קבלה, ודעת הב"ח והגר"א דהוי קבלה. ואחר שקיבל על עצמו התענית אפילו בלב להכרעת הב"ח והגר"א אסור בכל מה שאסור בתשעה באב חוץ מנעילת הסנדל דכיון שאינו חולץ מנעליו הוי כאילו התנה. ואם לא קיבל אפילו בלב, אלא שגמר בדעתו שלא לאכול יותר, מותר אפילו באכילה. ונכון יותר להתנות בפירוש בפה או בלב שאינו מקבל את התענית עד זמן בין השמשות. ואם חל תשעה באב בשבת או באחד בשבת א"צ להתנות, דכיון שאסור להראות עינוי בשבת מסתמא לא נתכוין להפסיק לשם תענית.

תחילת התענית - בבין השמשות של תחילת התענית ושל מוצאי התענית, (והיינו מששקעה החמה כמבואר בסימן רס"א) אסור בכל מה

שאסור בט"ב, וליל התענית דינה כיום התענית, אבל א"צ להוסיף על התענית בכניסתה או ביציאתה, ולכן קודם בין השמשות מותר ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל, וכתב הרמ"א שבחול נוהגים לחלוץ המנעלים לפני שאומרים ברכו (אף שמנהגם היה להתפלל מעריב מבעוד יום), ובמהרי"ל כתב לחלוץ המנעלים לפני שהולכים לבית הכנסת, ועכ"פ יחלצם לפני בין השמשות. ובשבת חולצים המנעלים אחרי ברכו, ולא יגע בהם בידיו כדי שלא יצטרך ליטול ידיו, ואם נגע ינקה ידיו בכל מידי דמנקה, והשו"ע חולץ לפני ברכו מפני הטיורוף, וכדי שלא יראה עינוי בשבת יאמר לפני כן המבדיל וכו' ללא שם ומלכות. ואם התפלל מעריב מבעוד יום חלה עליו התענית ואסור לאכול.

לימוד תורה בערב תשעה באב - כתב הרמ"א שנהגו שלא ללמוד בערב ט"ב מחצות ואילך ולומדים רק דברים המותרים בט"ב, מפני שהתורה משמחת את הלב, ולכן אם חל בשבת לא יאמרו אחר חצות פרקי אבות, וכן לא יטייל בערב ט"ב. וכתב המ"ב שדבר זה אינו מדינא, ועיקר הטעם מפני שיכול ללמוד דברים המותרים. ומהרבה אחרונים משמע שהסכימו למנהג זה, ואפילו אם חל בשבת משמע ממכמה אחרונים לנהוג כהרמ"א, אמנם יש אחרונים שפקפקו מאד על המנהג (הרש"ל והגר"א והחיי אדם, והמאמר מרדכי ג"כ מתיר בזה וכתב שזה גורם להרבה ביטול תורה מפני שמתרשלים ללמוד דברים המותרים, והוסיף שהיה רוצה להתיר אפילו בט"ב עצמו מפני שנתקלקלו הדורות ובמקום להיות בצער ואבילות על החורבן מטיילים ומשיחים שיחת חולין ובאים לידי שחוק והיתול, אמנם מאחר שהאיסור בט"ב ברור בש"ס ופוסקים פשיטא שא"א להקל בזה, ושומר נפשו ירחיק עצמו משחוק והיתול וטיוול, אבל בערב ט"ב יש להקל, ומ"מ מי שיכול ללמוד דברים המותרים קדוש יאמר לו, ואחר כוונת הלב הן הדברים), ועל כן נראה שמי שרוצה להקל בזה אין מוחין בידו, ועל איסור הלימוד בשבת מפקפק הט"ז מאד, ומסיים שהלומד בשבת אחר חצות לא הפסיד שכרו, אפילו אם ט"ב חל בשבת, ונראה שיש לסמוך להתיר בשבת.

סימן תקנ"ד

אלו דברים אסורים בתשעה באב - תשעה באב אסור באכילה ושתייה רחיצה וסיכה נעילת הסנדל ותשמיש המיטה, וכן בלימוד תורה, ואיסורים אלו הם כל היום ואפילו בבין השמשות עד צאת הכוכבים, ואפילו אם התפלל מעריב מבעוד יום. ופרטי הדינים יבוארו להלן.

לימוד תורה

מלבד אכילה ושתייה וכו' האסורים בט"ב מדין עינוי או אבילות, אסור גם ללמוד תורה בט"ב משום שנאמר "פקודי ד' ישרים משמחי לב" ואין לשמוח בט"ב ולהסיח דעת מהאבילות, אולם יש אופנים של לימוד שאינם מביאים לידי שמחה ולכן הם מותרים, וכדלהלן.

אלו דברים אסור ללמוד - אסור ללמוד בט"ב תורה נביאים וכתובים משנה מדרש גמרא הלכות ואגדות, משום שנאמר "פקודי ד' ישרים משמחי

לב", ותינוקות של בית רבן בטלים בו. ונחלקו הפוסקים אם האיסור רק מחמת המלמד או גם מחמת התלמידים, ונ"מ אם מותר להם ללמוד בעצמם, ומלשון הגמ' משמע שאסור, וכן י"ב שהוא גדול קצת ומבין אסור לכו"ע. ויש מי שאוסר ללמוד גם ע"י הרהור, שאף שהרהור לאו כדיבור דמי מ"מ יש בזה שמחה, ועל כן אסור ללמוד איזה דרוש או קושיא או תירוץ אפילו בדברים המותרים, ואסור להורות הוראה אם לא לחולה הצריך עכשיו. ואסור לדון דיני ממונות, ואם אין הבעלי דינים יכולים להמתין עד למחר אפשר דשרי.

אלו דברים מותר ללמוד - א' איוב. ב' דברים הרעים שבירמיה, ופסוקי נחמה או רעות עכו"ם צריך לדלג. ג' מדרש איכה. ד' אגדות החורבן שבפרק הניזקין ובפרק חלק. ה' לקרות על החורבן בספר יוסיפון. ו' פרק אלו מגלחין כולל דיני מנודה ומוחרם.

אסור לישא וליתן בהלכה אף בדברים המותרים, וילמד רק פשוטם של דברים ולא בדרך פלפול, ואפילו בהרהור אסור לפרש דבר חמור כיון שיהיה לו שמחה כשהדברים יתיישבו לו. ועם התינוקות אסור ללמוד גם דברים הרעים, ומותר רק ללמוד על החורבן שזה רק סיפור דברים ומשבר לב התינוק, וי"א שמוותר ללמוד עם התינוקות גם שאר דברים שמוותר לגדולים.

אמירת דברים השייכים לסדר התפילה - מותר לומר ק"ש וברכותיה וכל מה ששייך לברכת התפילה, וכן פרשת התמיד ומשנת איזהו מקומן וברייתא דרבי ישמעאל, אבל לא שאר קרבנות המוזכרים בסוף סימן א'. וחזן הקורא מותר לו להכין את הקריאה אפילו בקריאה של מנחה שאינה מעין המאורע כמו בשחרית. ונוהגים לומר תהילים ושיר היחוד במנחה כיון שזה דרך בקשה ובדרך החיים מוכח שגם במנחה יאמר רק שיר היחוד ולא תהילים, ובפונזא אומרים למחרת גם את של ט"ב וכן נכון, ומעמדות בודאי אין לומר, וכן אין לומר פיתום הקטורת.

מי חייב להתענות מאכילה ושתיה

חייב התענית בט"ב חמור משאר ג' התעניות, אמנם במקום חשש סכנה אין להתענות, וכן יש אופנים נוספים שאף שאין בהם סכנה א"צ להתענות, וכדלהלן.

מעוברות ומניקות מתענות ומשלימות בט"ב כמו ביו"כ, אבל בג' צומות האחרים פטורות, אך לא יאכלו כדי להתענג אלא כדי קיום הולד.

תענית ליולדת וחולה - לדעת השו"ע (והרבה אחרונים דלא כהמהרש"ל) יולדת בל' יום הראשונים פטורה מהתענית אפילו אם ודאי אין בה סכנה, משום שמסתמא היא חלושה וחכמים לא גזרו תענית במקום חולי, וכן חולה שהוא חלוש וחש בגופו מאכילים אותו אפילו אין בו סכנה, וא"צ לאומדם אם יבואו לידי סכנה אם יתענו, אמנם אם היולדת יודעת בעצמה שהיא יכולה להתענות מפני שהיא רואה עצמה בריאה היא חייבת להתענות. וכתב הרמ"א שנוהגים שיולדת (והיינו אחר שבעה, וכבר אין לה חולשה ונתרפאה מלידתה, ואינה חולה קצת או חלושה מטבעה) וחולה שאין בו סכנה מתענים אפי' אמרו צריכים אנו לאכול, והמיקל לא הפסיד, (ומסיק המ"ב שכ"ש אדם חלוש והוא חולה שאין

בו סכנה אין כדאי להחמיר), ואם יש לחולה או ליולדת צער גדול או שהיולדת קצת חולה (אפילו לא אמרה צריכה אני) א"צ לצום, ואם היא בריאה והתחילה לצום והיא מרגישה באמצע היום חולשה יתירה, צריכה להפסיק את התענית, ויולדת שיש לחוש בה לסכנה אסור לה להתענות. וכתב המ"א שאפילו במקום שנוהגים להחמיר, בט"ב שנדחה יש להקל. והא"ר כתב שיולדת שאינה מתענה תתענה איזה שעות, ואם גם זה קשה לה לא תתענה כלל. ויולדת תוך שבעה אפילו אמרה איני צריכה אין לה להתענות, וכ"ש תוך שלשה שודאי אסור לה להתענות, ואחר ז' בתוך ל' י"א שאם אמרה צריכה אני א"צ להתענות.

כתב בספר פתחי עולם שבמקום שאין מגיפת החולירע חזקה יאכל וישתה פחות מכשיעור, כדי שלא לעקור התענית לגמרי, ורחמנא ליבא בעי, ומי שירצה להתענות במקום שאין המחלה בזעם ח"ו יש ליעצו ולהזהירו שלא יצא מביתו כל היום, ולהכריחו שיצא סביב חוטמו ופיו חתיכת קאמפער ומעט עשב מיאט"ע.

רחיצה וסיכה

רחיצה וסיכה אסורה בט"ב מפני שיש בזה הנאה, אמנם רחיצה וסיכה שאינם של תענוג מותרים באופנים מסוימים, וכדלהלן.

רחיצה ונקיון הגוף - רחיצה אסורה בט"ב בין בחמין בין בצונן, ואפילו להושיט אצבעו במים אסור, ואם ידיו מלוכלכות בטיט וצואה מותר לרחוץ כפי הנצרך להעברת הלכלוך ולא יותר, וכן אשה המבשלת וצריכה לשטוף את הבשר מותר אע"פ שממילא רוחצת גם ידיה, דאינו אסור אלא רחיצה של תענוג. ומי שעשה צרכיו דינו לענין רחיצה כמו שנתבאר בסימן תרי"ג לענין יוה"כ.

טבילה של מצוה בזמנה מותרת, אבל בזמן הזה אין טבילה בזמנה ולכן אין לטבול בט"ב אלא במוצאי ט"ב, והרחיצה והחפיפה יהיו בערב ט"ב ועוד מעט חפיפה קודם הטבילה, ואם לא חפפה בערב ט"ב מותרת בדיעבד לחפוף כל החפיפה כדן במוצאי ט"ב.

נטילת ידים - לדעת השו"ע נוטל אדם ידיו שחרית משום רוח רעה השורה על הידים דהוי כטיט וצואה, אך לא יטול ידיו אלא עד סוף קשרי האצבעות. והגר"א מפקפק על התר הנטילה, וכתב המ"ב שלכן אין לברך אחר נטילת שחרית על נטילת ידים, ורק אחרי שעשה צרכיו יטול ידיו עד סוף קשרי האצבעות ואז יברך על נטילת ידים משום תפילה. ובמטה יהודה מתיר ליטול גם לתפילת מנחה דהוי כמקבל פני השכינה וכטבילת מצוה שהתירו.

שטיפת הפנים וכדומה - לאחר שנטל ידיו בשחרית כשניגב ועדיין ידיו לחות קצת יעבירם על עיניו, וה"ה על פניו ידיו ורגליו, כיון שאין בהם טופח ע"מ להטפית, אמנם מותר רק בדרך העברה בעלמא ולא לרוחצם בהדיא. וכתב הרמ"א שמוותר לשרות מפה במים בערב ט"ב ומוציאה מן המים והיא מתייבשת עד שאין בה טופח ע"מ להטפיה ומקנח בה פניו ידיו ורגליו, אפילו אם עושה זאת לתענוג. ומי שהוא איסטניס וצריך לקנח פניו במים ואין דעתו מיושבת עליו כל היום עד שיקנח במים יקנח, אבל לשאר בני אדם אסור. ומי שיש לפלוף ע"ג

עיניו ודרכו לרוחצו במים רוחץ ומעבירו ואינו חושש, דהוי כטיט וצואה.

מעבר במים הנמצאים בדרך - ההולך להקביל פני רבו (אפילו בחול) או אביו או מי שגדול ממנו או לצרכי מצוה מותר לעבור במים עד צוארו, ואף לחזור מותר, וההולך לשמור פירותיו מותר לעבור במים בהליכה מפני הפסד המזון אבל בחזרה אסור, ורב הרוצה ללכת לתלמיד או כששניהם שוים אסור לעבור במים אף בהליכה.

הבא מן הדרך והוא חש עייפות ברגליו מחמת טורח הדרך מותר לרוחצם במים כיון שזה לחזקם ולא לתענוג.

סיכה בשמן וכדומה שרגילים לטוך בהם אסורה לצורך תענוג, ובזה אסור לטוך אפילו אבר אחד, אבל מי שיש לו חטטין בראשו סך כדרכו ואינו חושש, וכן מותר לטוך כדי להעביר את הזוהמה.

כלה אחר נישואיה כל ל' יום מותרת לרחוץ פניה וכן לטוך כדי שלא תתגנה על בעלה.

נעילת הסנדל

אין איסור נעילת הסנדל אלא בסנדל של עור או מחופה עור מלמעלה אע"פ שמלמטה אינו מחופה או בגד שיש מלמטה עור, אבל של בגד או עץ או שעם (-קליפי עץ) או גמי מותר אע"פ שהם מגינים על הרגליים והם עשויים בצורת מנעל ממש.

אע"פ שאסור בט"ב ויוה"כ בנעילת הסנדל, הסכימו הרבה אחרונים שיוכל לברך שעשה לי כל צרכי.

נעילת הסנדל בדרך - בט"ב וכן אבל ומנודה המהלכים בדרך מותרים בנעילת הסנדל, כיון שזה טורח גדול ללכת יחף בדרך רחוקה, וטוב שיתנו עפר במנעלים, וכשיגיעו לעיר יחלצו המנעלים, וכשהולך לשדה סמוך לעיר או לבית הקברות אסור לנעול אא"כ יש רפש וטיט, והא"ר מצדד להקל כשיצא מהעיר אף כשיינו בדרך רחוקה, וכשיושב על העגלה צריך לחלוץ אף בדרך רחוקה. וכתב הרמ"א שבמקום שזדים בין הנכרים לא יחלצו כי אם ברחוב היהודים, והמ"א כתב שאם עוברים הרבה נכרים ברחוב היהודים מותר גם שם, והא"ר צדד להחמיר גם באופן זה, והחיי אדם כתב שאין טעם להתיר לנעול מנעלים בין הנכרים, דבלאו הכי הם מלעגים עלינו, אמנם אין למחות ביד המקילים, ומ"מ היושבים בחנות ודאי אסורים, דאיך ידעו הנכרים שהם ללא מנעלים. והמקילים בנעילת הסנדל אף כשיושבים בביתם עוון גדול הוא, דאף כשמוותר בחוץ חייב לחלוץ מיד כשמגיע לביתו, והמ"א מביא בשם ר"ח שכתב שמי שעובר על אחד מה' עינויים כל היום יהיה בנידוי.

עוד כמה דברים האסורים בט"ב

הרחקות - י"א שאין לישן עם אשתו במיטה אחת בט"ב, ונכון הדבר, ואפשר דה"ה שלא יגע באשתו כאילו היא נדה, וביום יש להקל אא"כ רגילות ללכת מקושטות, והט"ז מצדד להקל בנגיעה גם בלילה, ואולי לא ראה את הדרכי משה.

בתשעה באב שחל בשבת לדעת השו"ע מותר בכל העינויים כולל תשמיש המיטה, וכתב הרמ"א שיש אוסרים בתשמיש המיטה (דהוי

סימן תקנ"ה

אמירת נחם - בט"ב אומרים בתפילה נחם ד' אלוקינו את אבלי ציון וכו' בברכת בונה ירושלים, ואם שכח אומרו קודם ותחזינה, ואינו חותם בברוך מנחם ציון אלא ממשיך ותחזינה עד סוף הברכה, ואם שכח גם שם אינו חוזר, ולא יאמרו בשומע תפילה, אך אם אמרו בשומע תפילה לא יאמרו ברצה, ואם שכח לגמרי אינו חוזר. ומשמע מהשו"ע שצריך לאומרו בכל התפילות, וכן המנהג בירושלים, והרמ"א כתב לאומרו רק במנחה מפני שאז הציתו אש במקדש ולכן מתפללים על הנחמה, וכתב המ"ב שכך המנהג במדינותינו. ומי שאכל בט"ב, לדעת הרמ"א יאמר נחם בברכת המזון בברכת בונה ירושלים, ויש מפקפקים על זה וכן משמע שדעת הגר"א נוטה, ולכו"ע אם לא אמר אין מחזירים אותו.

אמירת עננו - היחיד אומר עננו בשומע תפלה, ואם לא אמרו אין מחזירים אותו, והש"צ אומרה ברכה בפני עצמה עם חתימה בין גואל ישראל לרפאינו. לדעת השו"ע היחיד אומר עננו בכל התפילות, ולדעת הרמ"א אומר רק במנחה, והש"ץ לרוב הפוסקים יאמר בט"ב גם בשחרית כמו בשאר תעניות.

סימן תקנ"ח

ניהוגי אבילות במוצאי ט"ב - בט"ב לעת ערב הציתו אש בהיכל, ונשרף עד שקיעת החמה ביום עשירי, וקבעו התענית והאבילות בתשיעי משום דאתחלתא דפורענותא עדיפא, ומ"מ מנהג כשר שלא לאכול בשר ולשתות יין גם ביום עשירי, ותבשיל בשר מותר, וכן מותר לשתות כוס של ברכת המזון למי שדרכו בכך תמיד. לשיטת השו"ע דינים אלו הם כל יום עשירי, ולשיטת הרמ"א עד חצות, וכתב המ"ב דה"ה שאין לרחוץ במרחץ או להסתפר או לכבס עד חצות (ויש מתירים אך קשה להקל בזה), (אא"כ זה יום שישי שאז מותר בכל זה לכבוד שבת), אבל בסעודת מצוה מותרים כל הקרואים לאכול בשר אפילו אינם קרובים, (דאפי' ליל מוצאי ט"ב יותר קל מר"ח אב), אמנם במקום שעושים סעודה בלילה שלפני החתונה ואין משלחים באותו פעם סבלונות לא מיקרי סעודת מצוה, ואין לאכול אז בשר או לנגן בכלי שיר (ובנדחה יש להקל), ורק לחתן והכלה ואביהם ואמם מותר לאכול בשר. וטוב שלא לשמש מיטתו בליל י' אב אם לא בליל טבילה או יוצא לדרך או בא מן הדרך. ואם חל ט"ב בשבת ונדחה, מותר לאכול בשר ויין ביום ב', אבל בליל ב' אסור בבשר ויין מפני האבילות שהיתה ביום, ובתספורת מותר, ובמוצאי שאר תעניות מותר אפי' בבשר ויין.

תשעה באב דינו כאבילות לגבי כמה דינים, אמנם אע"פ שאבל אינו מניח תפילין ביום הראשון והוא חייב בכפית המיטה, אין דינים אלו נוהגים בט"ב, אמנם צריך לשנות בדברים אלו ממה שעושה בכל יום, וכדלהלן.

טלית ותפילין בט"ב - נוהגים שלא להניח תפילין וטלית בט"ב שחרית, ולובשים טלית קטן תחת בגדיהם בלי ברכה, ואם פשטו בלילה י"א שצריך לברך עליו בבוקר, ובמנחה (שכבר הציתו אש במקדש ונתכפר העוון, שכיילה הקב"ה חמתו בעצים ואבנים, וי"א כדי להראות נחמה באבלנו בו ביום) מניחים ציצית ותפילין ומברכים עליהם, והרגיל להניח תפילין של ר"ת יניח גם אותם במנחה, ויזהר שלא לקרוא פרושיות ק"ש ופרשת קדש מפני שת"ת אסור כל היום. ולענין החמשה עיניים אין חילוק בין שחרית למנחה.

צורת השינה בט"ב - כתב השו"ע שיש מי שנוהג לשכב בליל ט"ב מוטה על הארץ ולשים אבן תחת הראש, ואדם חלוש א"צ להחמיר בזה וישן על המיטה. וכתב הרמ"א שיש לאדם להצטער בענין משכבו בליל ט"ב, לישן על כר אחד אם רגיל בשתים, ויש ששמים אבן תחת מראשותיהם זכר למה שנאמר "ויקח מאבני המקום" שראה יעקב את החורבן, אבל מעוברות או אדם חלוש שאינם יכולים להצטער אינם חייבים בכל זה.

ימעט אדם מכבודו והנאתו בט"ב כל מה שאפשר.

כתב הכנסת הגדולה שאסור לעשן בכל ד' צומות וכ"ש בט"ב, ויש אחרונים שמקילים בזה, ולכן מי שדחוק לו שמורגל בזה מאד יש להקל אחר חצות בצינעא בתוך ביתו.

סימן תקנ"ו

הבדלה וברכת הנר והבשמים בט"ב שחל ביום ראשון - ט"ב שחל ביום ראשון יברך על הנר לפני קריאת מגילת איכה, ואם שכח יברך אח"כ בלילה, ואינו מברך על הבשמים ויבדיל בתפילה, ואם שכח א"צ לחזור, ונשים שאינם יודעות להתפלל יזהירם שלא יעשו מלאכות לפני שיאמרו המבדיל בין קודש לחול, ובליל מוצאי ט"ב יבדיל על הכוס, ומשמע שמותר לשתות את היין בעצמו וא"צ לתת לתינוק, ואינו מברך לא על הנר אפילו אם לא בירך עליו במוצאי שבת, וכן אינו מברך על הבשמים, ולא יבדיל בתפילה אפילו אם שכח להבדיל בתפילה במוצאי שבת.

סימן תקנ"ז

בתשעה באב צריך להזכיר בתפילה מעין המאורע (ירושלמי), וכן צריך לומר עננו כמו בשאר תעניות,

דבר שבצינעא, וה"ה ברחיצת ידיו בחמין) וכן נוהגים, והשמש מכריז דברים שבצינעא נוהג, ובמקום שלא נהגו להכריז אין להקפיד על זה, והגר"א מצדד כדעת השו"ע, ויש לסמוך להקל בזה עכ"פ בליל טבילה או בבא מן הדרך והכל לפי מה שהוא אדם.

אין לשאול בשלום חבירו בט"ב או לומר צפרא טבא, והדיוטות שאינם יודעים ונותנים שלום משיבים להם בשפה רפה ובכובד ראש, ולעם הארץ טוב להודיע שהיום אסור לתת שלום, כדי שלא יהיה לו איבה עליו בגלל זה.

אין לשלוח לחבירו דורון בט"ב.

טיול - י"א שלא ילך ויטייל בשוק, כדי שלא יבוא לידי שחוק וקלות והיתול.

מלאכה - מקום שנהגו לעשות מלאכה בט"ב עושים, ופרקמטיא להשתכר ולהרויח ממעטים בה, ומקום שנהגו שלא לעשות כדי שלא להסיח דעת מהאבילות אין עושים, ואפילו בלילה אין עושים, אמנם מלאכה שאין בה שיהוי מותר כיון שאינו מסיח ע"ז דעתו מהאבילות, ופרקמטיא להשתכר ולהרויח אסור, ובכל מקום תלמידי חכמים בטלים, וכל הרוצה לעשות עצמו ת"ח לענין זה עושה. ואפילו במקום שנהגו שלא לעשות וכן נהגו בכל מקום שלא לעשות מלאכה עד חצות מותר לעשות מלאכה ע"י נכרי אפילו בביתו וכתב המטה יהודה דהיינו כשנותן לו לפני ט"ב, וצ"ע שהרי בנתינה ליכא הסח הדעת, אמנם אסור לבנות בנין או לעשות פרקמטיא ע"י נכרי משום דאוושא מילתא. וכתב הרמ"א שלא נהגו באיסור מלאכה אלא עד חצות, ועד חצות נהגו להחמיר בכל מלאכה שיש בה שיהוי קצת ואפילו מעשה הדיוט, אבל מלאכה שאין בה שיהוי כגון הדלקת נרות או קשירה וכדומה מותרת, וחליבת פרות לדעת הרמ"א טוב לעשות ע"י נכרי אם אפשר ואפשר שאם זה דבר האבד מותר אפילו בעצמו, ואם א"א ע"י נכרי יעשה בעצמו כמו בחול המועד, והגר"א מצדד להקל תמיד ע"י ישראל בעצמו. ולענין כתיבה הא"ר מיקל בשם שיירי כנסת הגדולה, והמטה יהודה דעתו שהדין בזה כמו בחול המועד. ומלאכת דבר האבד מותרת כמו בחול המועד, ואם מגיע יריד או שיירות מותר לקנות מהן דווקא ע"י נכרי, ואפילו קודם חצות, וכ"ש שמותר למכור.

כל העושה מלאכה בט"ב אינו רואה סימן ברכה ממה שמרויח מאותה מלאכה, אפילו במקום שנהגו לעשות מלאכה, ואפילו לאחר חצות, ומשמע מהגמרא דהיינו כשקובע עצמו למלאכה ומסיח דעתו מהאבילות, וע"כ אחר חצות אף שמותר לשא וליתן, לא ימשוך בעסקיו ולא יקבע עצמו למלאכה כדי שלא יסיח דעת מהאבילות.

כל האוכל ושותה בט"ב אינו רואה בשמחת ירושלים, אפילו מעוברת ומניקה או אנשים חלושים בטבעם ומצטערים מהתענית ואין יכולים לפדות התענית בממון, אם לא שהם חולים באמת באופן שנתבאר לעיל, וכדאי הוא בית אלוקינו להצטער על חורבנו עכ"פ יום אחד בשנה. וכל האוכל בשר או שותה יין בסעודה מפסקת עליו הכתוב אומר "ותהי עונותם על עצמותם".

סימן תקנ"ט

בסימן זה יבואר מה סדר היום בתשעה באב, בתפילות ובקנינות וקריאת מגילת איכה, ומה עושים כשיש ברית מילה, ודיני האבילות לבעלי הברית, ועוד מדיני תשעה באב.

ט"ב שחל במוצאי שבת אין אומרים צדקתך בשבת במנחה, דט"ב איקרי מועד. ומבדילים במעריב כמו בכל מוצאי שבת. ואין אומרים למנצה בנגינות ולא ויהי נועם ולא ויתן לך. ואין מברכים את הבנים במקום שנוהגים לברך.

התפילה בליל ט"ב - מסירים הפרוכת מלפני הארון ומתפללים מעריב, ואח"כ אומרים קדיש שלם והיינו עם תתקבל, וקוראים מגילת איכה ואומרים קינות (אפילו יחיד), ואומרים סדר קדושה מואתה קדוש. ומתפללים בנחת ובכי כאבלים, וכן עושים בקריאת איכה, ומפסיקים מעט בין פסוק לפסוק, ומעט יותר בין איכה לאיכה, ופסוק אחרון בכל איכה אומרים בקול רם, ובכל איכה מגביה קולו יותר, וכשמגיע לפסוק השיבנו אומרים אותו הקהל בקול רם, ואח"כ החזן מסיים, וחוזרים הקהל ואומרים השיבנו בקול רם, וכן החזן. ואח"כ חוזר החזן [לתחילת פרק חמישי] ומתחיל זכור ד' מה היה לנו אוי הביטה וראה את חרפתנו אוי מה היה לנו, וכן כל פסוק אומר באמצעו אוי, ובסופו אומר אוי מה היה לנו.

בליל ט"ב ויומו יושבים בבית הכנסת על הארץ כאבלים (אבל ברכו אומרים בעמידה). לשיטת השו"ע עושים כך עד המנחה, ולרמ"א עד שיוצאים בשחרית מבית הכנסת, דאחרי הביקור בבית הקברות יגיע חצות ואז מותר, ומאריכים באמירת הקינות עד מעט קודם חצות כדי שלא יבואו לעשות אז מלאכה. ומותר להניח תחתיו שק או כר קטן וגם יכול לשבת על ספסל נמוך למי שקשה לו לשבת על הארץ.

אין מדליקים בלילה אלא נר אחד משום דכתיב "במחשכים הושיבני", וכתב המ"ב שלמנהגינו שכל הקהל אומרים איכה וקינות מדליקים נר אחד בכל אזור באופן שע"י הדחק יוכלו לומר קינות לאורו. ואין מדליקים נר תפילה בבית הכנסת בשחרית, ובמנחה מדליקים, ובברית מילה מדליקים בשעה שמביאים את התינוק למול.

שחרית - משכימים קצת לבית הכנסת, אמנם אם עי"ז יגמרו לומר קינות הרבה זמן לפני חצות טוב שלא להשכים כ"כ. ואין אומרים תחנון וסליחות בט"ב ואין נופלים על פניהם, משום דאיקרי מועד. וקוראים בתורה "כי תוליד בנים וכו' ", ואין אומרים קל ארך אפים, ומפטירים בירמיה "אסוף אסיפם וכו' " בניגון של איכה, ובכל הקדישים שאומרים אחרי איכה בלילה עד שיוצאים למחר מבית הכנסת אין אומרים תתקבל, ואין אומרים למנצה, ולא פטום הקטורת, אבל אומרים מזמור לתודה, דאין אומרים אלא דבר שהוא מסדר התפילה שכל אחד אומר אותו.

טוב שיחיד יקרא איכה גם ביום.

א"צ לשנות מקומו בט"ב כמו אבל.

קינות - בזמן הקינות אסור לדבר על דברים אחרים ולצאת החוצה, כדי שלא יסיח דעתו מן האבילות, וכ"ש שלא לנהוג קלות ראש בבית הכנסת שזה עוון גדול (וזה אסור כל השנה), וכן אין לשוחח עם נכרי. ונוהגים לומר קצת נחמה אחרי הקינות כדי לסיים בנחמה.

האם מותר לאבל ולאונן לבוא לבית הכנסת בט"ב - מותר לאבל ללכת בלילה וביום לבית הכנסת ולהיות שם עד שיגמרו את הקינות, אפילו אם הוא בג' ימים הראשונים שאסור לשאר אבלים לצאת אפי' לבית אבל אחר, כיון שעכשיו כולם אבלים, ויש מחמירים בג' ימים ראשונים, והגר"ש קלוגר מכריע שבליילה לא ילך וביום ילך, מפני שביום שיש הרבה קינות יש לו צער אם לא ילך, ואחר ג' ימים ילך גם בלילה. ואונן בלילה לא ילך וביום ילך אחרי הקבורה לדעת המקילים באבל.

מילה בט"ב - אם יש תינוק למול מלים אותו רק אחרי הקינות, מפני שמצות מילה עושים אותה בשמחה, ולא ימתינו עד אחרי חצות, משום זריזים מקדימים למצוות. ויש ממתנינים למולו עד אחר חצות כיון שלפני חצות עדיין חלה אבילות. והמנהג כסברא ראשונה. ומברכים ברכת המילה בלא בשמים משום שבט"ב צריך למעט בתענוג כמה שאפשר (ולאפוקי מהגאונים שסוברים שמביאים בשמים במקום יין), ואם היולדת נמצאת שם יברך על הכוס ויתן ליולדת לשתות, ובלבד שהיא תשמע את הברכה ולא תפסיק בין הברכה לשתיה, (ועיין בסימן תקנ"ד מתי יולדת צריכה להתענות), ואם היולדת אינה שם יברך על הכוס ויתן לתינוק לשתות, (ואין לחוש שיתרגל לשתות גם בגדלותו, כיון שזה לא דבר קבוע כלל משא"כ בהבדלה בט"ב במוצ"ש), וכתב המ"א שטוב לתת לתינוק שהוא גדול קצת שחייבים לחנכו לברכה.

בגדים מיוחדים לברית - בעלי הברית (אבי הבן ואמו והמוהל והסנדק) לובשים בגדים אחרים, ומותרים להחליף את הכתונת כמו בשבת חזון, ויכולים ללבוש בגדי שבת אחרי שגמרו את הקינות ובאים למול את התינוק, ואחר המילה יפשטו בגדיהם, אבל לא ילבשו בגדים לבנים ממש, או בגדים חדשים שניכר בהם הגיהוץ, והבגדי ישע מצדד שדווקא אם הם חדשים ממש אסור אבל לא אם רק ניכר בהם הגיהוץ, עוד כתב שאסור להם ללבוש מנעלים.

תענית לבעל ברית חתן ופדיון הבן - ט"ב או שאר ד' צומות אם אינם דחויים, וכן שאר תעניות שגזרו הציבור, גם בעל ברית צריך להשלים את התענית, וכן הדין בחתן ביום חופתו (ויתנו את הכוס לתינוק לשתות), אבל בט"ב שחל בשבת ונדחה, וכן בשאר תעניות שנדחו, בעלי הברית (כנ"ל, ולא המוציא והמכניס וכ"ש שאר קרואים) מתפללים מנחה גדולה אחר חצות, ומותרים אח"כ לאכול אחרי שיבדילו על הכוס, אבל לא יעשו סעודה גדולה כמו בשאר הימים ובלילה מותרים לעשות סעודה, ומתרחצים, מפני שזה יו"ט שלהם. וכן חתן ביום חופתו א"צ להשלים תענית שנדחת, ומותר לשתות הכוס ולאכול אחרי חופתו, אבל בשאר ימי המשתה כתב המ"א שהוא חייב להתענות, ולפ"ז ה"ה בשאר תעניות, ובשעה"צ מפקפק על

דברי המ"א. ואם חל יא"ר ציי"ט בו' ימי המשתה א"צ להתענות, וי"א שצריך לזה התרה. וי"א דה"ה בפדיון הבן בזמנו (יום ל"א) אין האב והכהן צריכים להשלים את התענית, (אבל אסור לעשות סעודה) אבל אם אינו בזמנו אפילו מחמת שיום ל"א חל בשבת, צריכים להשלים. וכן בחולי קצת ובמעוברת שיש מיחוש קצת מותרים לאכול.

הכנת צרכי סעודה בט"ב - נוהגים שלא להכין צרכי סעודת מוצאי ט"ב עד חצות של ט"ב כדי שיהיה יושב ושומם באבילות של ירושלים, ואסור להקל במקום שנהגו אסור, ואותם הנוהגים לאכול בשר בלילה מותרים גם לשחוט אחרי חצות, ויש מקילים גם למי שנוהג שלא לאכול בשר בליל עשירי, ובמקום הדחק יש להקל, ולצורך סעודת מצוה שתהיה בלילה מותר לשחוט גם לפני חצות.

הולכים על הקברים של ישראל מיד אחרי היציאה מבית הכנסת כדי שיבקשו עלינו רחמים, ואם אין קברים של ישראל הולכים לקברים של נכרים כדי לומר שאנו נחשבים כמתים, ויעמוד במרחק ד' אמות מהקברים אפילו בשל ישראל כדי שלא יתדבקו בו החיצונים. ונכון שלא ללכת בקבוצה גדולה אלא ילך יחידי או עם עוד אחד, שלא יפסיקו לדבר בענייני החורבן והאבילות. ואם לצורך ההליכה מוכרח ללבוש מנעלים, עדיף שלא ילך.

אם אירע מת בט"ב אין אומרים צדוק הדין, משום דאיקרי מועד.

סימן תק"ס

תקנות זכר לחורבן

משחרב בית המקדש תיקנו חכמים שבאותו הדור כמה תקנות זכר לחורבן, כדי לזכור את ירושלים כדכתיב "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני וכו' אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי", והיינו שבכל דבר שמחה יעשה דבר שיזכיר לו את החורבן, ולא לנגן בכלי שיר או למלא פיו שחוק, וכדלהלן.

שיוור בבנין - אין בונים בנין מסויד בסיד או מכויר במיני ציור כבנין המלכים, אלא טח ביתו בטיט וסד בסיד ומשייר כנגד הפתח מקום אמה על אמה עם טיט בלא סיד, ולא יצבע שם בצבע שחור, דזה בכלל ציור, ויש מקומות שעושים שחור וכותבים שם זכר לחורבן ואין למחות ביד המקילים בזה. והיכא שמערב חול בסיד ג"כ מועיל שיוור, ויש מקילים שבמערב חול א"צ שיוור. ומשמע מהשו"ע שלסוד רק בסיד בלי טיט אסור אפילו כשמשייר, אבל דעת הטור שגם בסיד לבד או בציור מועיל שיוור אמה על אמה, וכן המנהג. והנה בזמננו לא נהגו לשייר אפילו בסיד שאינו מעורב, ואפשר שהאיסור הוא רק בסיד הנקרא גופ"ש שהוא מאד לבן, אבל זה דוחק. והיכא שהוא טח רק בטיט לכו"ע א"צ לשייר כלל. והתולים בגדי רקמה סביב כל הכתלים, ישיירו ג"כ אמה על אמה. ובבית הכנסת או בבית המדרש מותר אף לסוד רק בסיד ולא לשייר.

מקום השיר - ישייר כנגד הפתח כדי שיראה זאת מיד כשנכנס, ויש שמשיירים מעל הפתח בגובה ואינו נראה לנכנס, ואפשר כוונתם שזה יהיה נראה לבעה"ב שבדרך כלל הוא יושב בפנים כנגד הפתח.

הלוקח חצר מסוידת ומכורית, תולים שנעשתה ביד נכרי וישראל קנאה ממנו, ואם ידוע שנעשה ביד ישראל באיסור חייב לקלוף אמה על אמה, וכן בקנויה מנכרי אם נפלה וחוזר ובונה אותה חייב לשייר.

שיר בעריכת השלחן - העורך שלחן לעשות סעודה לאורחים אפילו בסעודת מצוה כמו ברית וחתונה (מלבד סעודות שבת ויו"ט ואם הדבר ניכר יש בזה גם איסור), מחסר מעט מהתבשילים הראויים לסעודה אפילו כסא דהרסנא, ויניח מקום פנוי בלא קערה הראויה להנתן שם כדי שיהיה ניכר החסרון, ואם משייר תבשיל שדרך להכינו לכל סעודה, א"צ שיהיה ניכר גם מקום פנוי על השלחן, ומהלבוש משמע שמספיק לחסר מעט וא"צ להניח מקום פנוי. וצ"ע למה לא נוהגים בזה, וכן במנהגים לגבי תכשיטים ונישואין.

שיר בתכשיטים - אשה שיש לה הרבה תכשיטים לא תשים את כל התכשיטים עליה בבת אחת, ותשייר בכל פעם תכשיט אחד שרגילה ללובשו, ואפילו בשבת, ונשים המתקשטות בכל התכשיטים גורמים מלבד הנ"ל רעות רבות מאומות העולם המתקנאים בהם.

זכר לחורבן בנישואין - כשהחתן נושא אשה לוקח אפר מקלה ונותן בראשו במקום הנחת תפילין. ויש מקומות שנהגו לשבר כוס בזמן החופה, וישבור כוס שלימה, ואין בזה משום בל תשחית כיון שעושה זאת כדי שיתנו לב ויקחו מוסר. וזה ג"כ הטעם של שבירת כלי בזמן התנאים, וכתב הפמ"ג שבתנאים ראוי לקחת קדירה שבורה. ויש נוהגים לשים מפה שחורה או שאר דברי אבילות בראש החתן. וכל אלו הדברים הם כדי לזכור את ירושלים, שנאמר "אם אשכח ירושלים תשכח ימיני וכו' אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי". ואמרינן בשבת שתענוג שיש בו שמחה אסור ושאין בו שמחה מותר.

ניגון ושירה - שירה על היין אסורה אפילו בפה לכו"ע. ושלא על היין, לדעת השו"ע אסור לנגן בכלי שיר וכל מיני זמר ושאר דברים המשמיעים קול, וכן אסור לשמוע דברים אלו, ומשמע מדבריו שבפה שלא על היין מותר. והרמ"א כתב ש"א שהאיסור הוא דווקא למי שרגיל בזה, כגון המלכים שעומדים ושוכבים בכלי שיר, או בבית המשנה של יין אפילו אינו רגיל, ועל כן יש למחות באלו שיושבים לאכול סעודתם על היין ובחוף עומדים ומנגנים ועושים כך בכל יום, וי"א שרק במשתה בלא אכילה אסור, שזה דרך הנכרים, אבל במשתה של אכילה מותר, ולפ"ז אפשר שאין למחות אף לרגילים בזה. והב"ח אסר שירה בפה אפילו בלא יין, ודווקא שיר כדי לזרז במלאכה מותר, וכן מותר לנשים לשיר כדי להרדים את התינוק, אא"כ יש אנשים בבית, ולא ישירו שירי עגבים לתינוק, שזה מוליד בו טבע רע, ויש בזה משום מגרי יצר הרע בנפשיה. ונשים המזמרות בפה בעת מלאכתם יש למחות בהם, ואם אינן שומעות מוטב שיהיו שוגגות, אכן אם

הן שרות במקום שיש גם אנשים מצוה רבה לבטלם. וכתב השו"ע שכבר נהגו כל ישראל לומר דברי תשבחות או שיר של הודאות וזכרון חסדי ד' על היין, וכן לצורך מצוה כגון בבית חתן וכלה מותר אפילו בכלי, רק שלא יהיה ניבול פה, וכן לא ישמחו ביותר. ומה שמשוררים במשתה לשמחת מריעות פסוקים הוא שלא כדין, שעושים את התורה כמין זמר, אבל בביהכ"נ ברגלים מצוה לזמר. ובשבת מותר רק את הזמירות שנתקנו על הסעודה ולא פיוטים אחרים. ומה שמשוררים בסעודות קדיש, ודאי אסור, דלא התיירו אלא זכרון חסדי ד', וכ"ש שמה שלוקחים ליצן שעושה שחוק בפסוקים או בתיבות קדושות שזהו עוון פלילי.

אסור להניח עטרה או שום כליל בראשי חתנים, וכן אסור להניח עטרה מכסף או מרגליות ואבנים טובות לכלה (מלילה לפני החופה עד סיום ז' ימי המשתה בבתולה), אבל עטרה של גדיל מותר לכלה כדי שלא לנוולה, ואם עיקר העטרה מגדיל וקבועים בו משבצות של כסף וזהב, הב"י מסתפק אם זה מותר לדעת הרמב"ם, והרמב"ן מיקל בזה, וע"ז סומכים העולם ומקילים, והט"ז מתיר קצת את המקילים שלא אסרו חז"ל אלא בדבר שנעשה מתחילה בשביל הכלה, משא"כ למנהגינו שלוקחים לזה מכלי קודש בבית הכנסת, וי"ל שאין בזה משום משתמש בכלי קודש כיון שזה למצות הכנסת כלה, אך לכאורה אם לא התנו בהדיא אין להקל בזה. ויש לאסור לעשות עטרה של כסף וזהב אפי' כרוכים על משי. ואיסורים אלו אינם אלא לחתן וכלה ולא לשאר אנשים ונשים, דלא גזרו אלא בשעת שמחה.

אסור לאדם למלא שחוק פיו בעולם הזה, מפני שהשמחה היתירה משכחת את המצוות, ואפילו בשמחה של מצוה כגון בחתונה ופורים לא ימלא פיו שחוק.

סימן תקס"א

דיני הרואה ערי יהודה וירושלים ומקום המקדש בחורבנם

כמו שיש דין קריעה למי שמת לו מת, וברואה ספר תורה שנשרף, ובעוד מקרים, כמו כן צריך לקרוע כשרואה ערי יהודה וירושלים ובית המקדש בחורבנם, וכן צריך להזכיר פסוקים מענייני החורבן, וכדלהלן.

הרואה ערי יהודה בחורבנם (אפילו ישראל יושבים בהם, כיון שהישמעאלים מושלים עליהם חשיב חורבן), אומר "ערי קדשך היו מדבר" וקרוע. וכתב הרמ"א שאינו חייב לקרוע אלא כשמגיע סמוך להם כמו מן הצופים לירושלים, אבל לדעת כמה פוסקים אין שיעור לדבר אלא כל מקום שרואה חייב לקרוע. ועל ערי ישראל אינו קרוע, דלא חשיבי כ"כ.

הרואה ירושלים בחורבנה אומר "ציון היתה מדבר שממה". וי"א שמסתבר שביום שהאדם רואה את ירושלים בפעם הראשונה בחורבנה, יאסור אותו היום כולו בבשר ויין.

הרואה בית המקדש אומר "בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך בו אבותינו היה לשריפת אש וכל מחמדנו היה לחרבה" וקרוע.

מהיכן צריך לקרוע - לדעת הב"י משהגיע למקום שנקרא צופים חייב לקרוע, (אבל במקום רחוק יותר לא חשיב ראייה, אבל דעת כמה פוסקים שצופים היינו בכל מקום מסביב לירושלים שיכולים לראות משם, ומשהגיע לצופים צריך לקרוע אע"פ שעדיין לא ראה. ואם ראה קצת וקרע א"צ לחזור ולקרוע כשרואה בטוב, ולכתחילה לא יקרע עד שיגיע למקום צופים), ואח"כ כשיראה המקדש קרוע קרע אחר בריחוק ג' אצבעות, וכל קריעה טפה, ואם בא דרך המדבר שרואה תחילה את המקדש, קרוע על המקדש טפה, ואח"כ כשיראה ירושלים מוסיף כל שהוא על הקרע הראשון. וכתב הב"ח שכשקורע על ראיית המקדש חייב להשתחוות ולקרוע את בגדיו ולבכות ולהתאונן ולהתאבל על החורבן ולקונן ולומר כל מזמור לאסף, וכשקורע מברך ברוך דיין אמת (בלי שם ומלכות) כי כל משפטיו צדק ואמת הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא ואתה צדיק על כל הבא עלינו וכו'.

הנכנס עתה למקום המקדש חייב כרת, מפני שכולנו טמאי מתים.

מתי חוזר וקרוע - מי שקרע על ערי יהודה אינו חוזר וקרוע כשרואה עיר אחרת (ומ"מ צריך להוסיף על הקרע כל שהוא) חוץ מירושלים שחוזר וקרוע עליה קרע בפני עצמו, ואם קרע על ירושלים תחלה א"צ אפילו להוסיף על הקריעה כלל כשרואה שאר ערי יהודה. ומי שהלך וחזר לאותו מקום בתוך ל' יום אינו חוזר וקרוע, אבל לאחר ל' יום חוזר וקרוע. ואם ראה את ירושלים, אינו קרוע בתוך ל' יום על ערי יהודה, אע"פ שלא קרע על ירושלים כגון שהוא דר שם. ומי שנולד בירושלים א"צ לקרוע אפילו כשהגדיל, דקטן פטור, וכשהגדיל הרי ראה בתוך ל' יום.

דיני הקריעה - קרוע בידו ולא בכלי, ויקרע מעומד, ויקרע כל כסותו מעליו עד שיגלה את ליבו, ויקרע מצד שמאל כיון שהלב בשמאל, ואינו מאחה (-תפירה מבפנים ועוד תפירה מבחוץ, ורש"י מפרש תפירה מיושרת) קרעים אלו לעולם, אבל רשאי לשוללם למחר וללקטם ולתופרם כמין סולמות (-תפירות שאינם מיושרות).

ניתן להשיג את גליונות סיכומי תמצית החודשיים על הדף היומי, משנה ברורה (לפי סדר הדף היומי בהלכה). ספרי מוסר (לפי סדר מבחני דרשו), חפץ חיים ואהבת חסד (לפי סדר הלימוד היומי), וכן את מבחני "לדעת" (דף היומי, משנה ברורה, חפץ חיים, ואהבת חסד), בלמעלה ממאה נקודות הפצה ברחבי הארץ.

כמו כן ניתן לקבלם במייל 7692282@gmail.com.